

A TEJHASZNOSÍTÁSÚ TEHENEK FONTOSABB SELEJTEZÉSI OKAI ÉS A KIESÉST BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

Béri Béla – Török Evelin

Debreceni Egyetem MÉK, Állattenyésztési Tanszék

Az elmúlt években a hazai szarvasmarhatenyésztés, különösen a tejhasznosítású szarvasmarhák tartása speciális kihívásokkal került szembe. A járványhelyzet és az elmúlt hónapok háborús válsága olyan mértékű drágulást eredményezett az input anyagoknál, amit jelenlegi helyzetükben szinte lehetetlen kompenzálni. A szemes takarmányok, de különösen a fehérje hordozók drasztikus drágulása és a munkabér, valamint az energia árának emelkedése az önköltséget majdnem megduplázta, ugyanakkor az átvételi árban alig tapasztalható változás. A tejtermelő gazdaságok részére a talpon maradás egyre nehezebb, így még inkább előtérbe kerülnek azok a hatékonyságot növelő megoldások, amelyekkel az üzemek korábban kevésbé intenzíven foglalkoztak. Az elfogadható átvételi ár és a támogatások elkényelmesítették tenyésztőinket és így több területen az átlagosnál lényegesen rosszabb mutatót értek el. A tejtermelés növekedése egyébként is nagymértékben megterheli az állatok szervezetét és a fokozott igénybevétel megnöveli a kiesés kockázatát. A nem megfelelő odafigyelés ugyanakkor ezeket a paramétereket még ronthatják is. Korábban is fontos feladat volt a megemelkedett selejtezés (30% feletti) csökkentése, így napjainkban a hatékonyságot növelő hosszú hasznos élettartam még inkább fontossá vált.

Az intenzív tejtermelés következtében teheneink szaporodásbiológiai, anyagforgalmi, tőgyegészségügyi és lábvég problémák miatt selejteződnek. A szaporodásbiológiai problémák megoldásában szerepet kaphatnak az állattenyésztők, akik a szakszerű üszőnevelést és a termékenyítéssel kapcsolatos menedzsment munkákat koordinálják, de ezen a területen meghatározó az állatorvosi segítségnyújtás és a különböző technikai módszerek alkalmazása jelenthet kiutat.

A tejtermelés hatalmas terhet ró az anyagcserére, mivel a táplálóanyag igény meghaladhatja a tehén élettani alkalmazkodó-képességét, ami az anyagcsere felborulásához vezethet. A tejhasznú tehének anyagcsere betegségei olyan nem fertőző betegségek, amelyek különösen az ellés körüli időszakban és a laktáció kezdeti szakaszában alakulnak ki. A frissen ellett teheneknél ráadásul az anyagcserezavarok mellett gyakrabban fordulhatnak elő fertőzőes megbetegedések, gondolunk itt akár a tőgygyulladásra, vagy a petefészek gyulladásra. A májbeli zsírfelhalmozódás általában a ketózissal együtt fordul elő és a ketózisos tehének, mivel kevesebb takarmányt vesznek fel, csak súlyosbítják a negatív energiamérleget. Szoros összefüggés mutatkozik a ketózis és az oltógyomor áthelyeződés között és ráadásul mindezek összefüggésben lehetnek az állatok sántaságával is. Bár az anyagforgalmi betegségek miatti kiesés mindössze néhány százalék, ezek mérséklése érdekében is mindent meg kell tennünk.

A kiesési okok vizsgálatánál cikkünkben a tőgyegészségügyi és lábvégproblémák miatt történő selejtezés okait elemezzük részletesebben és teszünk javaslatot arra vonatkozóan, hogy hogyan csökkentjük a kiesés mértékét.

Tőgyegészségügyi problémák

A nagy termelésű tehének egyik nagy veszteséget okozó betegsége a tőgygyulladás. A tőgygyulladást számos technológiai és takarmányozási tényező mellett többnyire

mikroorganizmusok (baktériumok, gombák, algák) okozzák. A tőgygyulladás által okozott kár több tételből tevődik össze, de meghatározó részét a fertőzött tehének csökkent tejtermelésének köszönhetjük. Emellett kárunk származhat a tehének elhullásából, vagy korai selejtezéséből és a minőségileg nem megfelelő tej (abnormális konzisztencia, gyógyszeres kezelés) megsemmisítéséből. Plusz költségként jelentkezik a felhasznált gyógyszerek és állatorvosi kezelések költsége. A tőgygyulladás által okozott veszteséget tehenenként és évente 10 és 40ezer forint közöttire becsülik. Összességében tehát megállapítható, hogy a hatékony tejtermelés egyik fontos tényezője az egészséges tőgyű állattól extra minőségű tej termelése. A technológia fejlődésének köszönhetően a nagyüzemekben a korszerű fejés, a hatékony fertőtlenítő rendszerek bevezetése a tőgygyulladás kockázatát csökkentette. A kisüzemi termelésben az állattartó jó szándéka ellenére a technológiai hiányosságok miatt mindig nagyobb gondot okoz az optimális tőgyegészségügyi helyzet biztosítása.

Tőgygyulladásnak a tőgynegyedek valamilyen külső behatásra adott elváltozását, többnyire gyulladással válaszolhatjuk. A tőgygyulladást okozhatja fertőző mikroorganizmus, fizikai bántalom, sérülés, de akár a környezetben lévő vegyi anyag is. Ezek közül kiemelten kell kezelnünk a baktériumokat, vagy az utóbbi időben előtérbe kerülő algákat, melyek a tőgybe jutva toxint termelnek és kiválthatják a tőgy károsodását. A szubklinikai tőgygyulladásnál sem a tőgynegyedeken, sem a tejen különösebb elváltozást nem észlelhetünk. A tehének nagy részénél jelentkező szubklinikai tőgygyulladást csupán a megemelkedett szomatikus sejtszám jelezheti. A tőgygyulladásnak azt a formáját, amikor akár a tőgynegyeden, akár a termelt tejnél elváltozást tapasztalhatunk, klinikai tőgygyulladásnak nevezzük. A beteg tőgyű egyedek minimális százalékánál jelentkezik ez a forma, amire a tőgynegyedek hőmérsékletének emelkedése, pirossá, duzzadtá és érzékennyé válása a jellemző. Az ilyen tőgyből származó tej konzisztenciája is drasztikusan megváltozhat.

A hatékony védekezés érdekében ismernünk kell a tőgygyulladást okozó mikroorganizmusokat. Első helyen kell megemlítenünk azokat a fertőző baktériumokat, amelyek a tőgynegyedben élnek és tehénről, tehénre terjednek. Az elmúlt időszak legjellemzőbb baktériuma a *Staphylococcus aureus* volt, de még napjainkban is a legtöbb kárt okozó baktériumnak tekinthetjük. Az *St. aureus* elleni védekezést nehezíti, hogy nehezen kimutatható, esetenként és időszakosan jelenhet meg a tejen. Az állomány akár 50 %-ánál is előfordulhat, és drasztikus tejkiesést okozhat. A környezeti baktériumok közül kiemelhetjük a *Sterptococcus dysgalactiae* és *uberis*, de ide sorolhatjuk a *Clebsiella* és a *Coli* fajokat is. Ezek a baktériumok meghatározóan a tehén környezetében élnek (bélsár, alom, talaj) és innen kerülnek az állat tőgyére. A mastitis kimutatására még ma is a legjobb módszer, ha a fejést megelőzően kifejünk a tőgyből néhány tejsugarat. Ez azért lehetséges, mert a tőgygyulladás első jele a tej megváltozása. A tej elváltozásai összefüggésben vannak a kórokozó mikroorganizmussal, mert az alvadék, a pelyhek jelenléte, vagy akár a tej színe utalhat a tőgygyulladást okozó baktériumra. A modern fejőberendezések esetén akár a tej vezetőképességének mérése (konduktivitás) jelezheti a tőgygyulladást. A mastitis kórjelzése a tőgynegyed tejében végzett baktérium tenyésztésen alapul. A baktérium izolálása és azonosítása után meg kell határozni az izolált baktériumok antibiotikum érzékenységét. Ezt követheti egy szakszerű kezelési program kidolgozása.

A tőgygyulladás elleni védekezés, a kialakulást előidéző okok sokrétűsége miatt nagyon összetett feladat. Csak azok az üzemek, tenyészetek érhetnek el eredményt, akik szakmailag megalapozott védekezési programok hajtanak végre és védekezésük nem kampány jellegű, hanem folyamatos. Javasolható, hogy a tőgyegészségügyi helyzet felmérésére és a védekezési

program kidolgozására olyan szakember segítségét vegyék igénybe, aki ezen a területen megfelelő tapasztalattal rendelkezik.

Lábegészségügyi problémák

Az iparszerű tartásmód, a nem természetszerű környezet, a megváltozott takarmányozás a lábvégek károsodását okozhatják. Ezek a tényezők sokszor egymással is kölcsönhatásban vannak és komplex megjelenésük megbetegedést eredményezhet.

Több felmérés szerint a lábvégmegbetegedések aránya Magyarországon sok esetben eléri az 50 %-ot, elfogadhatónak ugyanakkor a tejtermelő állománynál az 5 %-os szintet tartjuk. Ha figyelembe vesszük, hogy egy sánta egyednél a kár (költség, termelés kiesés) 60-90ezer forint, láthatjuk, hogy olyan problémával állunk szemben, amely nagymértékben akadályozza a hatékony és gazdaságos termelést.

A nagy tejtermelés érdekében végzett szelekció gyengítheti az állat szerkezeti szilárdságát, tehát akár genetikailag is rosszabb képességű egyedekkel kell termelnünk. A lábszerkezet, a lábvégek milyenségének megítélése a funkcionális küllemi bírálat részét képezi, a tenyésztés során tehát igyekeznek ezen a téren is javítani az állományon. A tejelő tehenekre jellemző tartásmód a kötetlen istállózott tartás, ahol a padozat és a trágya is forrása lehet a lábvégmegbetegedésnek. Az elöregedett istállórendszerben a padozat esetenként töredezett, sérülésveszélyes és nem biztosítja a megfelelő tisztántartást. Korábban kevesebb gondot fordítottak a takarmányozás lábvégekre gyakorolt hatására. Közismert volt, hogy a takarmányban jelenlévő toxinok, vitamin-, vagy ásványianyag-hiány okozhat lábvég problémákat. Az utóbbi időben az intenzív tejtermelés eredményeként gyakran jelentkeznek anyagforgalmi betegségek. A túlzott abrakfogyasztás a bendő működését károsan befolyásolja, a bendő pH-ja drasztikusan csökkenhet. A kialakult acidózis során a véráramba kerülő hisztamin gyengítheti a patáirhát. Ebben az esetben a lábvégmegbetegedés kifejezetten takarmányozási hibára vezethető vissza.

A lábvégmegbetegedések több formáját ismerjük és ezek beazonosítása a védekezés alapja lehet. A körömközi bőrgyulladás és flegmone fertőző, a bőr epidermiszének, valamint a körömhöz közel lévő bőr alatti szöveteknek a megbetegedése. A digitális bőrgyulladás a pártaszegélyhez közel lévő bőrön jelentkező éles határvonalú gyulladás és szintén fertőző. A laminitis forrása meghatározóan a takarmány és a stressz, különösen az ellés körüli időszakban. Lábvégmegbetegedést okozhatnak mechanikai sérülések is, amelyek fekélyesedéshez vezethetnek.

A lábvégbetegségek elleni védekezés hasonlóan a tőgygyulladásához, komplex és szakszerű munkát igényel. Itt is ki kell emelnünk, hogy a kampányjellegű és különösen a nem megfelelő szakértelemmel végrehajtott munka nem lehet eredményes. A tartástechnológiai problémák kiküszöbölése sokszor az anyagi lehetőségek miatt nehézkes, de törekedni kell az optimális körülmények biztosítására. A megfelelő padozat, a trágya időbeni eltávolítása megalapozhatja az egészséges környezetet. Célszerű az állomány folyamatos ellenőrzése, s ez a telepi dolgozók feladata. Telepi feladat lehet esetenként a sánta egyedek körmozgása, de csak akkor, ha megfelelő szakértelem és eszköz is rendelkezésre áll. A nem megfelelő hozzáértéssel és eszközzel végzett munka nagyobb kárt okozhat, így semmiképpen sem javasolható. Az intenzív tejtermelő tehenek funkcionális körmozgása ma már hozzátartozik a technológiához. Azok a szakemberek, akik ezt a módszert ismerik, megfelelő tudással és eszközzel rendelkeznek ahhoz, hogy az állományokat rendbe tartsák. Az évente kétszeri külső szakemberekkel végzett

körmözés mindenképpen javasolható. Az utóbbi időben egyre több helyen alkalmazzák a fertőzés megelőzésére, vagy akár a fertőtlenítésre a lábfüröztést. Az alkalmazott technológia, a felhasznált fertőtlenítőszer milyenségéről célszerű előre tájékozódni, hiszen a nem megfelelően végrehajtott lábfüröztés hatástalan lehet, vagy akár a fertőzés esélyét növelheti.

Az ismertett két selejtezési ok a kiesések nagy százalékát okozza. Üzemi tapasztalatok igazolják, hogy mindkét területen jelentős eredményeket lehet elérni és ezáltal minimálisra szorítani a megbetegedések számát, hogy maximálisan kihasználhassuk a tejlő tehének termelési potenciálját.